

- **Britse krakers in Leiden [Hendriks, Nimanaj & Van der Steen]**
- **Risk Management in 16th Century Antwerp [Dreijer]**
- **Napoleon and the Dutch War Subsidy [Hay]**
- **Mapping Foreign Migration to Belgium [Heynssens]**

'Zodra wij er zijn, komen de roddels op gang'

Britse krakers en de strijd om beeldvorming in Leiden tijdens de jaren negentig

Elisa Hendriks, Blerina Nimanaj, Bart van der Steen

TSEG 17 (2): 5-30

DOI: 10.18352/tseg.1063

Abstract

In the early 1990s, several hundreds of predominantly working-class British and Irish youths moved to Leiden to work as seasonal laborers in the region's floral industry. Because it was difficult to gain access to regular housing, a large number of them squatted houses in and around the city. Local newspapers paid much attention to the British squatters, who were often described as organizers of rave parties, consumers of illicit drugs and causers of noise complaints. The squatters tried to counter this image, but had only limited access to the media. Based on a systematic analysis of 588 *Leidsch Dagblad* news reports, debates in the local squatter magazine *De Peueraar* and six semi-structured interviews with British and Leiden squatter veterans, this paper reconstructs the struggle over the image of 'the' British squatter in Leiden during the 1990s. It argues that squatters were only moderately successful in countering the image of noisy 'party squatters' and presenting themselves as constructive neighborhood activists, in part because the squatter scene moved between social movement and subculture.

Inleiding

Op 15 maart 1993 kraakte een groep van twaalf kunstenaars een groot schoolgebouw aan de Haagweg 4 in Leiden.¹ De groep wilde het gebouw omvormen tot ateliers en expositieruimtes en drong er bij de gemeente op aan het gebouw te kopen en te legaliseren. In een terugblik

1 A. Rietveld, "Dit kan een prachtig kunstcentrum worden", *Leidsch Dagblad* 17 maart (1993).

vertelde een van de betrokkenen: ‘Wij wilden niet als krakers gezien worden, maar als kunstenaars.’² De krakers/kunstenaars distantieerden zich in het bijzonder van een specifieke groep krakers in Leiden: Engelse krakers. Kort na de kraakactie vertelde een van de kunstenaars-bezitters: ‘Als wij deze school niet hadden gekraakt was de groep Engelsen uit het [met ontruiming bedreigde kraakpand] Parmentiercomplex hier neergestreken. En dan wordt het uitgewoond.’³ Deze tactiek leek te werken. Zo’n twee jaar na de kraakactie wees de Leidse burgemeester Cees Goekoop naar Haagweg 4 als een voorbeeld van ‘hoe een pand dat al is opgegeven, toch nog een zinnige bestemming krijgt.’⁴ Als tegenvoorbeeld noemde Goekoop twee panden van Engelse krakers waar ‘zeer onhygiënische toestanden heersten’. Haagweg 4 werd uiteindelijk aangekocht door de gemeente, gerenoveerd en in 2010 overgedragen aan de Stichting Werk en Onderneming.⁵

Deze korte anekdote toont enerzijds hoe belangrijk beeldvorming was voor krakers – de kunstenaars van Haagweg 4 wilden niet gezien worden als krakers – en anderzijds dat van alle krakers in Leiden de Engelse krakers het slechtste imago hadden. Deze Engelse krakers – beter is het te spreken over Britse krakers, omdat de groep een bont geheel vormde van Engelsen, Schotten, Welshmen en Ieren – vormden begin jaren negentig van de vorige eeuw een omvangrijke en zichtbare groep in Leiden en omgeving. In die tijd trokken enkele honderden Britse jongeren als seizoenarbeiders naar Leiden om te werken in de Bollenstreek.⁶ Omdat het moeilijk was om aan huisvesting te komen, vestigden velen van hen zich op campings, in vakantiehuisjes of in gekraakte panden. De kraakpanden vormden al snel de basis voor een levendige subcultuur van *raves* en housefeesten. Niet alle Britse jongeren kraakten echter, en niet alle Britse krakers waren actief in de *rave-scene*.

Britse krakers waren zich terdege bewust van de negatieve beeldvorming en deden verschillende pogingen om zich daartegen teweer te stellen. Omdat ze echter geen media-apparaat hadden, waren ze daarvoor vooral afhankelijk van de lokale media, via welke zij een breed publiek probeerden te bereiken. De Engelse krakers waren lang niet altijd succesvol in hun pogingen om de beeldvorming naar hun hand te

2 B. van der Goes, ‘“Wij willen hier graag blijven zitten”’, *Leidsch Dagblad* 18 juni (1998).

3 Rietveld, ‘“Dit kan een prachtig kunstcentrum worden”’.

4 L. Leefmans, ‘Goekoop streeft naar boekje met “spelregels” voor krakers’, *Leidsch Dagblad* 1 mei (1995).

5 ‘Verhalen van de Haagweg’, <http://www.haagwegvier.nl> [geraadpleegd 22 januari 2020].

6 A. Rietveld, ‘“Huisvesting van Engelsen is zaak van Bollenstreek”’, *Leidsch Dagblad* 6 september (1993).

zetten. Andere groepen, zoals buurtbewoners, huiseigenaren, wethouders, politie en brandweer, zochten namelijk ook contact met de media. Daarnaast hadden media zelf ook een visie op krakers en kraakconflicten, die doorspeelde in de berichtgeving.

Deze bijdrage reconstrueert de strijd om het beeld van 'de' Britse kraker in de Leidse media en analyseert daartoe de berichtgeving in het *Leidsch Dagblad* en het actiemaandblad *De Peueraar*, evenals zes interviews met betrokkenen uit die tijd.⁷ Het onderzoek poogt niet om berichtgeving en beeldvorming te spiegelen aan 'wat er écht gebeurde', maar richt zich op de vraag welke groepen berichtgeving en beeldvorming in lokale media probeerden te beïnvloeden. Berichtgeving, beeldvorming en besluitvorming zijn weliswaar niet hetzelfde, maar zijn wel nauw met elkaar verbonden.⁸ Door de strijd om de beeldvorming nader in kaart te brengen ontstaat een beter beeld van de samenstelling van de Britse krakerspopulatie en de reacties die haar acties oproepen.

De edities van het *Leidsch Dagblad* en *De Peueraar* zijn beiden volledig digitaal toegankelijk.⁹ Voor dit onderzoek zijn uit het *Leidsch Dagblad* eerst alle 588 artikelen verzameld over Leidse kraakacties in de jaren negentig, door te zoeken op de termen 'kraken', 'krakers' en 'gekraakt'. Van deze artikelen gaan er 80 over Britse krakers, die vooral stammen uit de vroege jaren negentig, toen deze groep gastarbeiders

7 Deze publicatie komt voort uit het onderzoeksproject 'Kraken in Leiden' (2016-2019), dat medefinancierd is door de Faculteit Geesteswetenschappen van de Universiteit Leiden, binnen het kader van het Research Trainee Programme, en het Leids Universiteits Fonds. Binnen het project werkten stafleden P. Burger en B. van der Steen samen met studentonderzoekers E. Hendriks, B. Nimanaj, C. van Rooden, M. Snoep en M. van Wijk. Het project bestaat uit een digitaal archief en een digitale kaart van alle kraakacties in Leiden tussen 1970 en 2010, die via de volgende adressen te raadplegen zijn: <http://www.krakeninleiden.nl> en <https://maps.squat.net/en/cities/leiden/squats>. Uit het project zijn onder andere de volgende publicaties voortgekomen: B. van der Steen, 'De metropool voorbij. Een korte geschiedenis van kraken in Leiden in de jaren zeventig', *Stadsgeschiedenis* 12:1 (2017) 75-85; B. van der Steen, C. van Rooden en M. Snoep, 'Krakende kattenvrouwtjes en banketbakkers. Nieuw onderzoek naar de diversiteit en dynamiek van kraken in Hollandse steden', *Holland. Historisch Tijdschrift* 50:1 (2018) 55-64; idem, 'Who are the squatters? Challenging stereotypes through a case study of squatting in the Dutch city of Leiden, 1970-1980', *Journal of Urban History* OnlineFirst (2019) 1-18; B. van der Steen, P. Burger en M. van Wijk, 'Framing contests between Dutch activists and local news media: The Eurodusnie anarchist group, Leiden, 1997-2002', *TMG – Journal for Media History* (te verschijnen).

8 Een studie die de verhouding tussen media, beeldvorming en politieke besluitvorming nauwkeurig in kaart brengt voor een kraakconflict is: W. Lehne, *Der Konflikt um die Hafenstrasse. Kriminalitätsdiskurse im Kontext symbolischer Politik* (Pfaffenweiler 1994). Zie ook: R. Amann, *Der moralische Aufschrei. Presse und abweichendes Verhalten am Beispiel der Hausbesetzungen in Berlin* (Frankfurt am Main 1985).

9 Zie de database 'Historische Kranten, Erfgoed Leiden en Omstreken' via: leiden.courant.nu en de database 'Gebladerte Archief' via <https://www.doorbraak.eu/gebladerte/index.html>.

Illustratie 1 Kraakkroeg de Angel, 1985. Kraakkroeg de Angel was een initiatief dat halverwege de jaren tachtig was opgestart in Leiden. In 1991 vestigde de kroeg zich in het 'Britse' kraakpand Parmentiercomplex. Na een conflict vertrok de kroeg in 1992 naar een ander adres (bron: E. Duivenvoorden, Met emmer en kwast. Veertig jaar Nederlandse actieaffiches 1965-2005 (Amsterdam 2005)).

het omvangrijkst was. Vervolgens zijn deze krantenberichten gegroepeerd naar de kraakacties waar ze bij betrokken waren; zodat per pand geanalyseerd kon worden hoe de berichtgeving zich ontwikkelde. Daarbij zijn ook de 52 edities van *De Peueraar* systematisch doorgenomen op berichten over Britse krakers. Bij de analyse van de berichtgeving is vooral onderzocht wie er in de berichten aan het woord komt of komen (krakers, buurtbewoners, de eigenaar, stedelijke autoriteiten, de journalist zelf), hoe deze actoren gepresenteerd worden (sympathiek of niet, geloofwaardig of niet) en welke kenmerken zij krijgen toegedicht (wanneer krakers aan het woord komen, wordt regelmatig hun kleding en haardracht besproken, bij andere actoren niet). Deze analyses zijn verwerkt in korte 'kronieken', waarin de geschiedenis van en berichtgeving over de belangrijkste Leidse kraakpanden zijn gereconstrueerd.¹⁰ Op basis van de analyse en de kronieken concluderen we dat de strijd om beeldvorming vooral draaide om: 1.) de wil en het vermogen van Britse krakers om woningen op

¹⁰ Deze kronieken zijn te vinden op de project-website <http://www.krakeninleiden.nl>.

te knappen en buurten te verbeteren en 2.) het karakter en de frequentie van housefeesten die de krakers organiseerden en de vermeende risico’s daarvan voor de openbare orde. De inhoud en dynamiek van deze twee discussies staan centraal in onze analyse van de strijd om beeldvorming.

Interviews met Britse en Leidse oud-krakers vullen onze analyse aan. De interviewpartners zijn gevonden door contacten met Doorbraak, de opvolger van de uitgever van *De Peueraar*, en met de Vrijplaats Leiden. De interviews namen de vorm aan van semi-gestructureerde gesprekken, waarbij we geïnterviewden vroegen om hun ervaringen in de Leidse kraakscene in de context van hun leven te plaatsen. Telkens hebben we gevraagd naar de ervaringen van, of omgang met, Britse krakers, beeldvorming en de rol van de media daarin.¹¹

Tabel 1 Aantal berichten in het *Leidsch Dagblad* over Britse krakers, 1990-2001

Jaar	Aantal berichten over krakers in het <i>Leidsch Dagblad</i>	Aantal in de berichten vermelde kraakpanden in Leiden	Aantal in de berichten vermelde ‘Britse’ kraakpanden
1990	18	5	1
1991	53	12	2
1992	84	11	2
1993	175	16	2
1994	82	8	1
1995	32	5	1
1996	23	3	1
1997	19	1	0
1998	12	1	0
1999	35	8	1
2000	11	1	0
2001	44	6	0
totaal	588	77	11

Bron: samengesteld op basis van de digitale collectie ‘Historische kranten, erfgoed Leiden en omstreken’ (leiden.courant.nu) en de digitale kaart van Leidse kraakacties (<https://maps.squat.net/en/cities/leiden/squats>).

11 Voor dit onderzoek zijn zes interviews afgenomen, waarvan er drie aangehaald worden in deze bijdrage. Voor inzage in de interviews kan contact opgenomen worden met de auteurs. Over de geciteerde respondenten: Pieter van der Geest (8 november 2018) is eigenaar van een café in Noordwijkerhout waar in de jaren negentig veel Britten kwamen; Margit (9 mei 2018) kwam uit Leiden en was in de jaren negentig actief in de Leidse kraakscene; Piet (2 juli 2018) was in dezelfde periode actief bij de Leidse radicaal-linkse organisatie De Fabel van de Illegaal en redacteur van *De Peueraar*. De laatste twee namen zijn op verzoek van de geïnterviewden gefingeerd.

Deze bijdrage reageert op recente ontwikkelingen in onderzoek naar kraken, migratie en beeldvorming. Onderzoek naar krakers heeft zich van oudsher gericht op krakers in specifieke steden.¹² Krakers waren echter zeer mobiel en trokken regelmatig van stad naar stad. Reizende krakers zijn pas sinds kort onderwerp geworden van historisch onderzoek. De nadruk ligt daarbij vooral op de reisnetwerken van politieke krakers en de transnationale uitwisseling van actievormen, ideologieën en politieke culturen.¹³ Recentelijk is de rol van pers en beeldvorming meer centraal komen te staan in het onderzoek naar krakende migranten zonder papieren, in Amsterdam, Calais en Hamburg.¹⁴ Dit onderzoek bouwt daar op voort, maar richt zich niet op hedendaagse illegale of ongedocumenteerde migranten-krakers, maar op een groep legale migranten die in de jaren negentig kraakten in en om een middelgrote stad.

Het ‘probleem’ van de Britse krakers in Leiden

In de jaren tachtig verslechterde door de-industrialisatie de economische situatie in delen van Groot-Brittannië en Ierland: hoge werkloosheid leidde tot armoede, vooral onder de arbeidersbevolking. In dezelfde periode trokken bedrijven in de Nederlandse bollensector aan de bel vanwege een tekort aan (seizoen)arbeiders. Werkgevers uit de Bollenstreek gingen in het buitenland op zoek naar seizoenarbeiders en plaatsten onder andere advertenties in Britse kranten. Tientallen Britten reageerden op de advertenties en kwamen naar Nederland. Niet alleen zij, maar ook kleinere aantallen migranten uit Spanje en Italië vonden hun weg naar Leiden en omstreken. Omdat al deze landen lid

12 Zo hebben Amsterdamse en (West-)Berlijnse krakers veel aandacht gekregen van historici, sociale wetenschappers en politicologen. B. van der Steen, ‘De papieren van de revolutie. De kraakbeweging en haar geschiedschrijving’, *Tijdschrift voor Stads geschiedenis* 9:2 (2014) 166-181; B. van der Steen, A. Katzef en L. van Hoogenhuijze, ‘Introduction: squatting and autonomous action in Europe, 1980–2012’ in: Idem, *The city is ours. Squatting and autonomous movements in Europe from the 1970s to the Present* (Oakland 2014) 1-19.

13 L. Owens et al., ‘At home in the movement. Constructing an oppositional identity through activist travel across European squats’, in: C.F. Fominaya en L. Cox (red.), *Understanding European movements. New social movements, global justice struggles, anti-austerity protests* (New York 2013) 172-186; Idem, ‘Have squat, will travel. How squatter mobility mobilizes squatting’, in: Squatting Europe Collective (red.), *Squatting in Europe. Radical spaces, urban struggles* (Wivenhoe 2013) 185-207; B. van der Steen, ‘Die internationalen Verbindungen der Hausbesetzerbewegung in den 70er und 80er Jahren’, in: A. Galus, A. Schildt en D. Siegfried (red.), *Deutsche Zeitgeschichte – Transnational* (Göttingen 2015) 203-220.

14 P. Mudu en S. Chattopadhyay (red.), *Migration, squatting and radical autonomy* (Londen 2018).

waren van de Europese (Economische) Gemeenschap, de voorganger van de Europese Unie, hadden de Britse, Spaanse en Italiaanse migranten geen werkvergunning nodig om te werken in Nederland.¹⁵

De Britten kwamen enerzijds naar Leiden voor werk en anderzijds om een vrijer bestaan te kunnen leiden. Pieter van der Geest, een café-eigenaar in Noordwijkerhout waar destijds veel Britten kwamen, verklaart de komst van de Britten vooral door de slechte economische situatie thuis: '[D]at was gewoon bittere armoede [...] Die mensen gingen op de loop voor thuis. En toen kwamen ze hier en hier was werk en een goed sociaal stelsel.'¹⁶ Het *Leidsch Dagblad* noemde de groep Britse jongeren een mix van 'economische vluchtelingen' en 'new age-travellers'.¹⁷ *De Peueraar* vatte de situatie als volgt samen: 'Hier verdienen ze tenminste nog geld. In Ierland en Engeland is dat welhaast onmogelijk. Ook het relaxter drugsbeleid spreekt veel mensen aan.'¹⁸ De groep Britten groeide in het begin van de jaren negentig uit tot enige honderden seizoenarbeiders. De bollensector was de belangrijkste werkgever, maar een aantal vond ook werk in andere sectoren, zoals de visafslag in Katwijk. Het was voor veel arbeidsmigranten lastig om aan woonruimte te komen. De werkvergunning waarvan de seizoenarbeiders waren vrijgesteld, bleek namelijk wél gewenst wanneer zij op zoek gingen naar woonruimte of voor langere tijd in Nederland wilden blijven. Een groot deel van de Britten vestigde zich daarom op, al dan niet zelf gecreëerde, campings in dorpen als Hillegom en Sassenheim. Een ander deel van de Britten besloot in en rondom Leiden te gaan kraken. Het kraken van huizen en gebouwen was in de jaren negentig toegestaan wanneer de krakers konden aantonen dat een pand langer dan een jaar had leeggestaan.¹⁹ In maart 1993 schatte een politiewoordvoerder de Britse aanwezigheid in Leiden op een aantal van 350 krakers.²⁰

De krakende en kamperende Britten werden al snel een onderwerp van discussie in de stad. De discussie draaide om de vragen of zij een

15 'Huisvesting van Engelsen is zaak van Bollenstreek', *Leidsch Dagblad* 6 september (1993).

16 Interview met Pieter van der Geest, café-eigenaar in Noordwijkerhout, 8 november (2018).

17 A. Rietveld, 'Zodra wij ergens staan, komen de roddels op gang', *Leidsch Dagblad* 7 augustus (1993).

18 'Engelsen geplukt in de bollen', *De Peueraar* nr. 26 (oktober 1992).

19 Daarnaast dienden de krakers het pand vierentwintig uur ongestoord te kunnen bezetten en dienden zij aan te tonen dat zij er woonden (dat wil zeggen, er moesten een stoel, tafel en bed aanwezig zijn in het pand). Dit werd gecontroleerd door de officier van justitie. De eigenaar kreeg weer beschikking over het pand (dat wil zeggen, de krakers moesten vertrekken of ontruimd worden) wanneer deze aan een rechter kon aantonen dat hij/zij plannen had om het pand weer in gebruik te nemen.

20 L. Leefmans, 'Nieuwe generatie "kraakt" Leidse leegstand', *Leidsch Dagblad* 27 maart (1993).

probleem hadden of een probleem vormden; en wie verantwoordelijk was voor hun huisvesting. Buurtbewoners klaagden regelmatig over geluidsoverlast, drugsgebruik en vervuiling door de krakers. Krakers verdedigden zich door te stellen dat de gemeente en werkgevers verzuimden goede woonruimte te organiseren. Een van hen stelde: 'Het is gewoon Catch 22, we kunnen geen kant op. De bollenbedrijven willen ons graag hebben, maar wonen mogen we nergens.'²¹ In augustus 1993 stelden twee PvdA-gemeenteraadsleden voor om de woonsituatie van de buitenlandse seizoenarbeiders beter te regelen, omdat ze verwachtten dat de 'toestroom van jongeren' verder zou toenemen.²² Toch kwam het niet tot maatregelen om de woningsituatie van de Britse seizoenarbeiders te verbeteren.

Beeldvorming, lokale nieuwsmedia en framing

Dit onderzoek richt zich op lokale berichtgeving over Britse krakers in Leiden en de beeldvorming die daardoor ontstond. Het gaat er niet om of de berichtgeving correct en 'waar' was, maar om de beelden van krakers die in de lokale berichtgeving circuleerden en tegenover elkaar geplaatst werden. Het woord 'kraken' roept doorgaans beelden op van militante jongeren in leren jassen die felle confrontaties aangaan met de politie. Dit beeld beïnvloedt niet alleen populaire beschrijvingen van krakers, maar ook het onderzoek, dat zich vooral heeft gericht op de geschiedenis van militante kraakbewegingen in grote steden. Nazima Kadir heeft betoogd dat dit beeld exclusief en vervormd is; in werkelijkheid was de krakerspopulatie veel diverser. Door het onderzoek te richten op militante krakers verdwijnen andere krakers, zoals migranten, vrouwen en geweldloze demonstranten, uit beeld. Kadir roept daarom op tot een meer inclusieve onderzoeksmethode, die recht doet aan de diversiteit van de krakers.²³

In recent onderzoek heeft de diversiteit van krakerspopulaties meer aandacht gekregen en is er ook meer aandacht voor de verbinding tussen migratie en kraken. Migrantengroepen die van het platteland naar steden trokken, of van voormalige koloniën naar West-Europa reisden, maak-

21 'De zigeuners van de Bollenstreek', *Leidsch Dagblad* 4 september (1993).

22 A. Rietveld, 'PvdA: huisvesting Engelsen regelen', *Leidsch Dagblad* 12 augustus (1993).

23 N. Kadir, 'Myth and reality in the Amsterdam squatters' movement, 1975-2012', in: Van der Steen et al., *The city is ours*, 21-61.

ten dikwijls gebruik van kraakacties om woonruimte te verwerven.²⁴ Mudu en Chattopadhyay hebben een eerste inventarisatie gemaakt van de hedendaagse kraakervaringen van uitgeprocedeerde vluchtelingen en migranten zonder papieren. Hun bundel daagt onderzoekers uit om migrantenkrakers te beschouwen als onderdeel van stedelijke kraakbewegingen.²⁵ Deze bijdrage bouwt daarop voort, maar richt zich op een groep 'witte' migrantenkrakers, die over paspoorten beschikten en zich bewogen in een kleinstedelijke context. Het gaat dus om een ander soort migrantenkrakers, die als zodanig nog niet eerder onderzocht is.

Om de beeldvorming over Britse krakers te analyseren zijn twee lokale publicaties systematisch onderzocht middels een framing-analyse. Gamson en Wolfsfeld definiëren een frame als 'a central organizing idea, suggesting what is at issue'.²⁶ Wanneer een situatie 'geframed' wordt, worden bepaalde feiten uitgelicht, met elkaar verbonden en van een specifieke betekenis voorzien.²⁷ Krakers wijzen bijvoorbeeld op woningnood en leegstand – en stellen voor om het eerste probleem op te lossen door het tweede probleem eigenhandig aan te pakken. Uitermarke heeft al eerder onderzocht welke frames Amsterdamse krakers door de jaren heen hebben gebruikt.²⁸ Hij onderzocht echter niet hoe deze frames gecommuniceerd werden, of hoe ze werden ontvangen. Voor de laatste twee zaken zijn krakers afhankelijk van media, maar hun invloed daarop is beperkt.²⁹ Dit onderzoek analyseert daarom hoe verschillende frames over Britse krakers door lokale media tegenover elkaar werden geplaatst en op elkaar reageerden en hoe uit die interactie een of meer beelden ontstonden van de Britse krakers.

24 F. Anders en A. Sedlmaier (red.), *Public goods versus economic interests. Global perspectives on the history of squatting* (New York 2017); A. Corr, *No trespassing! Squatting, rent strikes, and land struggles worldwide* (Cambridge 1999); R. Neuwirth, *Shadow cities. A billion squatters, a new urban era* (New York 2005).

25 Mudu en Chattopadhyay, *Migration, squatting and radical autonomy*.

26 W.A. Gamson en G. Wolfsfeld, 'Movements and media as interacting systems', *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 528 (1993) 114-125, 118.

27 Robert Entman vat framen als volgt samen: 'To frame is to select some aspects of a perceived reality and make them more salient in a communicating text, in such a way as to promote a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation and/or treatment recommendation for the item described.' R. Entman, 'Framing: Toward clarification of a fractured paradigm', *Journal of Communication* 43 (1993) 51-58.

28 J. Uitermarke, 'Framing urban injustices. The case of the Amsterdam squatter movement', *Space and Polity* 8 (2004) 227-244.

29 Zie behalve het werk van Gamson en Wolfsfeld ook: D. Rucht, 'The quadruple 'A'. Media strategies of protest movements since the 1960s' in: W. van de Donk et al. (red.), *Cyberprotest. New media, citizens and social movements* (New York 2004) 25-48.

De twee bronnen die centraal staan in dit onderzoek zijn het *Leidsch Dagblad* en *De Peueraar*. Het *Leidsch Dagblad* speelde een belangrijke rol in de beeldvorming rondom Britse krakers. Het was het enige lokale dagblad in de regio en had een oplage van ongeveer 40.000 stuks.³⁰ Het *Leidsch Dagblad* was onderdeel van het Telegraaf-concern. Maar hoewel *De Telegraaf* een conservatieve signatuur had, voerde het *Leidsch Dagblad* een eigen koers in de lokale berichtgeving, die niet expliciet politiek gekleurd was. Desalniettemin klaagden veel krakers over de in hun ogen vooringenomen houding van de krant, die zich tegen de krakers zou keren. Voor journalisten van het *Leidsch Dagblad* vormden Britse krakers slechts een stem in een groter geheel, naast buurtbewoners, stedelijke autoriteiten, en huiseigenaren. De meningen van journalisten en de redactie beïnvloedden eveneens de manier waarop krakers en kraakconflicten in de krant omschreven werden. Toch waren de krakers niet geheel machteloos; zij konden hun eigen media produceren, actievoeren om media-aandacht te genereren en middels interviews en brieven reageren op berichtgeving in de krant. De krant werd daardoor een plaats waar verschillende frames, dat wil zeggen verschillende interpretaties, van kraakconflicten werden uitgewisseld.

De Peueraar was in de jaren negentig een lokaal actiemaandblad met een oplage van ongeveer 250 stuks.³¹ In *De Peueraar* kregen de Britse krakers meer ruimte om hun eigen geluid te laten horen, en de redactie van het maandblad reageerde dikwijls op berichtgeving in het *Leidsch Dagblad*. De berichtgeving in het *Leidsch Dagblad* was voor de redacteuren van het blad een belangrijke reden om een eigen tijdschrift te beginnen. Piet, een van de redacteuren, herinnert zich:

Voor ons was het *Leidsch Dagblad* een dochter van de Telegraaf. Wij plaats-ten het *Leidsch Dagblad* altijd wel aan de rechterkant van de journalistiek. Ze hadden wel wat meer hun best kunnen doen om meer met de krakers zelf te praten. En [het huis-aan-huis-blad] *Het op Zondag*, de *Hetze op Zondag* werd het ook wel genoemd, was eigenlijk gewoon een soort Story; zo'n roddelblad. Die linkte de Ierse krakers in Leiden gewoon aan de IRA! [...] Wij vonden het dan ook belangrijk om onze eigen media te creëren.³²

30 De *Nieuwe Leidsche Courant* hield op te bestaan in 1980. De *Leidse Courant* hield in 1992 op te bestaan. Naast het *Leidsch Dagblad* bestonden verschillende huis-aan-huisbladen die regionaal nieuws verspreidden, zoals het *Leids Nieuwsblad*, het *Witte Weekblad* en *Het op Zondag*, evenals het lokale radio-station Radio West. Pas later in de jaren negentig gingen ook regionale nieuwswebsites een rol spelen.

31 W. Koevoet, 'Peueraar: niet in isolement raken', *Leidsch Dagblad* 20 oktober (1994); F. Baldrups, 'Lokaal kabaal', *NV* 183:21 april (1995), http://www.ravagedigitaal.org/1995/183/BLADVULLING_183.htm [geraadpleegd 22 januari 2020].

32 Interview met Piet, oud-redacteur van *De Peueraar*, 2 juli 2018.

Wie waren de Britse krakers?

Door systematisch krantenonderzoek kan bij benadering vastgesteld worden hoeveel Britse krakers zich in en om Leiden vestigden. Zoals al aangegeven kon een database samengesteld worden van 588 krantenberichten in het *Leidsch Dagblad* over kraken in Leiden tussen 1990 en 2001, waaronder 80 krantenberichten waarin Britten genoemd worden. De informatie uit deze berichten is verwerkt in een digitale kaart van Leiden, die voor de genoemde periode 77 kraakpanden toont, waarvan 11 ook Britse krakers huisvestten. Het is maar zeer de vraag of daarmee alle Britse krakers in Leiden in kaart zijn gebracht. Zoals eerder gesteld, schatte de politie het totale aantal Britse krakers in Leiden in 1992 op 350.³³ Vier factoren spelen hierbij een rol. Ten eerste is het goed mogelijk dat de politieschatting wat aan de hoge kant was. Ten tweede kraakten Britten soms grote panden. Een politiewoordvoerder schatte het aantal Britse krakers in het Parmentiercomplex aan de Lammermarkt in maart 1993 op vijftig.³⁴ Volgens het *Leidsch Dagblad* leefden zo'n 100 krakers in en om de gekraakte PTT-centrale, deels in caravans en campers.³⁵ Ten derde is het belangrijk op te merken dat kraakacties in de omgeving van Leiden wel zijn opgenomen in de krantenselectie, maar niet in de digitale kaart, die alleen Leiden bestrijkt. Ten slotte wilden lang niet alle Britse krakers hun acties met de pers delen.

Hoewel de Britse krakers dikwijls onder de radar van de politie en de krant bleven is het toch relevant om de beelden die de krant neerzette van de krakers te onderzoeken als een eerste stap om meer over deze Britse krakers te weten te komen. Het *Leidsch Dagblad* besteedde relatief veel aandacht aan deze groep, maar was niet altijd precies geïnformeerd. In veel gevallen werden kraakacties kort vermeld, en bleek pas maanden later, wanneer een conflict ontstond, dat een pand bewoond werd door Britten. Enkele Britten kozen ervoor om anoniem te blijven. Hun kraakacties zijn veelal niet opgenomen in de krant. Wanneer het *Leidsch Dagblad* er wel van op de hoogte was dat een kraakpand door Britten bewoond werd, volgde vaak een ietwat stereotyperende beschrijving van de krakers. Sommige beschrijvingen van hun leefsituatie kwamen sterk overeen met die van 'gewone' krakers. Een *Leidsch Dagblad*-journalist beschreef de situatie in een voormalig fabriekspand in Leiderdorp, dat door Britten was gekraakt, als volgt: 'Het negental

33 Leefmans, 'Nieuwe generatie "kraakt" Leidse leegstand'.

34 Ibid.

35 Rietveld, '“Zodra wij ergens staan, komen de roddels op gang”'.

woont in een gezellige chaos. Een paar kleine kamertjes zijn ingericht als slaapkamer, in het grootste vertrek sleutelt Chelsea aan een oude, beschilderde Volvo. De grond ligt bezaaid met stukken hout en gereedschap. Water – alleen koud – stroomt door een provisorische leiding naar een fris ruikende wc.³⁶ Deze beschrijving weekt niet sterk af van de beschrijving van andere krakers en is nog een relatief ‘neutrale’ framing van hoe de krakers leefden.

Wanneer ‘Britse’ kraakpanden echter de inzet werden van conflicten over stedelijke ontwikkeling, trad er dikwijls polarisatie op en maakten verschillende actoren gebruik van de media om hun eigen interpretatie algemeen geaccepteerd te krijgen. Als gevolg hiervan ontstonden er conflicten over de vermeende identiteit en doelen van de krakers. Verschillende frames werden dan tegenover elkaar geplaatst. In twee secties wordt dit conflict geanalyseerd. Het eerste deel analyseert de strijd om beeldvorming die ontstond wanneer Britse krakers zichzelf opwierpen als buurtverbeteraars die stedelijk verval tegengingen. Hoewel deze krakers aanvankelijk welwillende media-aandacht kregen, lukte het hen niet om hun visie algemeen ingang te doen vinden. Het tweede deel van de analyse bespreekt de beeldvorming rond een groep krakers die weinig tot geen moeite deed om de media te beïnvloeden en daardoor vooral onderwerp werd van beeldvorming.

Stedelijk verval vs regeneratie van de buurt

Het kraken van woningen kan deel uitmaken van een individuele strategie om huisvesting te verwerven, maar ook van een collectieve poging om de leefbaarheid van een buurt te verbeteren – door het tegengaan van leegstand, speculatie en verval van een buurt. Het argument van krakers in de Amsterdamse Nieuwmarktbuurt in de jaren zeventig was dat zij de wijk nieuw leven inbliezen, door leegstaande huizen in gebruik te nemen, op te knappen en tegelijkertijd verbeteringen in de wijk door te voeren.³⁷ Vaak was de inzet van de krakers oprecht, maar het argument kon ook deel zijn van een strategie om legitimiteit te verwerven. Tegenstanders stelden daarentegen dat de krakers stadsvernieuwingsplannen verzaagden met hun acties, doordat de sloop en bouw van nieuwe huizen hierdoor vertraagd werd, en dat de krakers

³⁶ H. Versluis, “Junkies slaan we er desnoods met geweld uit”, *Leidsch Dagblad* 5 januari (1998).

³⁷ Zie hiervoor E. Duivenvoorden, *Een voet tussen de deur. Geschiedenis van de kraakbeweging, 1964-1999* (Amsterdam 2000) 78-116.

verantwoordelijk waren voor geluidsoverlast en rondslingerend vuil. De frames van krakers als buurtverbeteraars of -verloederaars kwamen dikwijls tegenover elkaar te staan, zowel in Amsterdam als daarbuiten. Doorgaans kregen de tegenstanders van de krakers meer gehoor van de media, en meer sympathie van het publiek, maar onder bepaalde omstandigheden konden krakers een belangrijke stem verwerven in het debat over stedelijke ontwikkeling: wanneer de stad een buurt duidelijk verwaarloosde en de krakers hier media-aandacht voor genereerden met goede organisatie, inventiviteit en doorzettingsvermogen.³⁸ In zulke gevallen polariseerde de situatie en werden ook de tegenstemmen feller, zoals blijkt uit drie Leidse situaties. De stad ging zich steeds sterker bemoeien met de buurt waarin door Britse krakers gekraakt werd.

In het eerste geval werden zowel de buurtbewoners als de krakers door de gemeente aan hun lot overgelaten, maar lukte het de krakers desondanks niet om een prominente positie in het debat te veroveren. Tussen 1990 en 1994 bezetten verschillende groepen krakers een aantal huizen aan het einde van de Morsweg, ook bekend als Mors IV. De gemeente wilde alle huizen aan dit gedeelte van de Morsweg slopen om plaats te maken voor een bedrijventerrein. Een aantal krakers en de laatste officiële bewoner van Mors IV protesteerden tevergeefs tegen deze plannen. De eerste groep krakers stelde in juni 1991 dat zij van plan was de buurt nieuw leven in te blazen: 'We hebben de weg opgeknapt en willen dat de panden blijven bestaan, daarom gaan we nu ook een stichting oprichten.'³⁹ Toch lukte het de krakers niet om een hechte gemeenschap te vormen met een duidelijke stem. In oktober 1991 citeerde het *Leidsch Dagblad* een politiewoordvoerder die stelde dat het 'niet boterde' tussen 'een groep Nederlandse jongelui en een groep Engelsen'.⁴⁰ De Britten zouden de woningen meer gebruiken als tijdelijk onderdak, terwijl de Nederlandse groep juist een langetermijnvisie wilde ontwikkelen.

Vooral de opstelling van de gemeente maakte het moeilijk om de buurt te verbeteren. Volgens de laatste legale bewoner werd het afval niet meer opgehaald, terwijl de krakers klaagden dat de politie toestond

38 C.W. Herbert, 'Like a good neighbor, squatters are there. Property and neighborhood stability in the context of urban decline', *City & Community* 17 (2018) 236-258; A. Türkiin, 'Urban regeneration and hegemonic power relationships', *International Planning Studies* 16 (2011) 61-72; A. Holm en A. Kuhn, 'Squatting and urban regeneration. The interaction of squatter movements and strategies of urban restructuring in Berlin', *International Journal of Urban and Regional Research* 35 (2011) 644-658.

39 E. Straatsma, 'Krakers "veroveren" Morsweg', *Leidsch Dagblad* 21 juni (1991).

40 'Een groepje krakers', *Leidsch Dagblad* 22 oktober (1991). Zie ook: Een Morsweg-bewoonster, 'Kraaken op de Morsweg', *De Peueraar* nr. 15 (november 1991).

dat een drugsdealer zich in een van de leegstaande panden had gevestigd.⁴¹ De gemeente werd hier door het *Leidsch Dagblad* vrijwel niet op aangesproken en werd slechts eenmaal om een reactie gevraagd. Een conflict tussen de dealer en een groep mannen leidde vervolgens in juni 1994 tot brand bij twee gekraakte woningen.⁴² De advocaat van de krakers vroeg daarop waarom de politie niet ingreep en waarom de brandweer geen hulp had gegeven bij het brandveilig maken van de woningen. *Het op Zondag* daarentegen gaf Britse krakers de schuld voor de verloedering van de buurt. Zij waren volgens het weekblad slechts op zoek naar drugs, avontuur en houseparty's. Het Kraakspreekuur Leiden reageerde daarop met een ingezonden brief, waarin ze de beschuldigingen afdeed als overdreven en onwaar.⁴³ De panden werden in 1995 uiteindelijk allemaal gesloopt volgens het plan van de gemeente. Ook al zetten Nederlandse en Britse krakers zich in dit geval samen in voor het behoud van deze panden, het lukte hen niet om hun visie algemeen ingang te doen vinden in het *Leidsch Dagblad* of *Het op Zondag*. Doordat de gemeente de laatste buurtbewoner, de dealer en krakers tegen elkaar uit speelde ontstond er een negatief beeld van de buurt en de krakers. De onderlinge verdeeldheid zorgde ervoor dat de krakers niet in staat waren om hier energiek en eensgezind tegen op te treden.

In een tweede geval raakten stedelijke autoriteiten al meer betrokken bij een krakersconflict. In september 1992 kraakte een groep Britten de voormalige PTT-centrale aan de Koningsstraat. Een jaar later bedroeg het aantal bewoners, in het pand en de campers eromheen, bijna honderd.⁴⁴ Na een kort bericht in het *Leidsch Dagblad* over de aanvankelijke kraakactie, bleef het in de krant ruim negen maanden stil over de krakers. In juli 1993 richtte het buurtcomité zich echter tot de gemeente met klachten: 'De krakers lopen vaak midden in de nacht te schreeuwen, rijden met winkelwagentjes rond en zetten hun muziek voluit.'⁴⁵ Nadat de politie desgevraagd liet weten geen klachten te hebben ontvangen, reageerden de krakers in een interview waarin zij zichzelf voorstelden. De krakers vertelden het *Leidsch Dagblad* dat zij juist rekening hielden met de buurt, zo hadden ze zelf afvalcontainers gekocht. De buurt beoordeelde de krakers echter niet op hun acties, maar

41 L. Leefmans, 'Laatste bewoner Mors IV vertrekt', *Leidsch Dagblad* 18 augustus (1992).

42 A. van Aarsen, 'De lijdensweg van Mors IV', *Leidsch Dagblad* 14 mei (1994); E. Straatsma, 'Krakers zien noodzaak van ontruimen niet', *Leidsch Dagblad* 17 juni (1994).

43 De ingezonden brief werd niet gepubliceerd in *Het op Zondag*, maar wel opgenomen in *De Peueraar*. Zie: G. de Wit, 'Trammelang op de Morsweg', *De Peueraar* nr. 47/48 (juli/augustus 1994).

44 Rietveld, 'Zodra wij ergens staan, komen de roddels op gang'.

45 F. Buurman, 'Leiden-Noord klaagt over PTT-krakers', *Leidsch Dagblad* 24 juli (1993).

op hun uiterlijk: ‘Zodra wij ergens staan, komen de roddels op gang.’⁴⁶

Eind augustus organiseerden de twee PvdA-raadsleden een gesprek tussen de krakers en de buurtbewoners.⁴⁷ Volgens de raadsleden en buurtcomité liep het gesprek ‘boven verwachting goed’. De krakers beloofden dat zij aan de slag zouden gaan met de klachten van de buurtbewoners en het buurtcomité drukte flyers met de tekst ‘Make friends in the neighbourhood’. Comitévoorzitter Bram de Pater liet het *Leidsch Dagblad* weten dat het gesprek effect had:

‘En dat was toch wel leuk. Sta ik daar bij dat hek te praten, komen er drie van die Engelsen voorbij en die roepen: “Hey, what’s your name”. Dus ik roep “Bram”. Schreeuwen ze terug: “Nice to meet you Bram”. Leuk hè?’⁴⁸

Nog geen twee weken later lukte het de PTT om de voormalige centrale van de hand te doen. De verbeterde relatie tussen de krakers en buurtbewoners was ondertussen alweer bekoeld. De Pater liet naar aanleiding van het nieuws over het aankomende vertrek van de Britten weten: ‘Er heerst hier in de buurt een bloody hoera-stemming.’⁴⁹

Zelfs na het vertrek van de krakers ging de strijd om beeldvorming verder. Het *Leidsch Dagblad* meldde dat de nieuwe eigenaren ‘hun walging nauwelijks [konden] onderdrukken’ toen zij het verlaten complex binnentraden: ‘Die emmer hebben ze als toilet gebruikt. En ze hebben alles vernield en al hun rotzooi achtergelaten. Hier, het eten staat er nog gewoon. En d’r liggen ook naalden.’⁵⁰ Het Leids Kraakspreekuur was verbolgen over de berichtgeving en liet in een ingezonden brief in het *Leidsch Dagblad* weten dat de naalden gebruikt waren door een kraker met diabetes en dat ‘het onlogisch [is] een pand dat gesloopt gaat worden netjes gestofzuigd achter te laten.’⁵¹ Het voorval toont dat Britse krakers en hun ondersteuners zich weliswaar stoorden aan negatieve berichtgeving, maar niet altijd uitgebreide maatregelen namen om dit tegen te gaan. Het bleef bij een interview en een ingezonden brief, die samen niet genoeg gewicht in de schaal legden om het frame van krakers als overlastgevers uit te schakelen.

De groep Britse krakers was omvangrijk en werd gekenmerkt door een groot verloop, wat het ontwikkelen van een consistente en effectie

46 Rietveld, ‘“Zodra wij ergens staan, komen de roddels op gang”’.

47 Rietveld, ‘PvdA: huisvesting Engelsen regelen’.

48 A. Rietveld, ‘Krakers beloven buurt beterschap’, *Leidsch Dagblad* 21 augustus (1993).

49 A. Rietveld, ‘Geen garage aan Koningstraat’, *Leidsch Dagblad* 3 september (1993).

50 A. Rietveld, ‘Beestenbende in oude PTT-centrale’, *Leidsch Dagblad* 9 december (1993).

51 Kraakspreekuur Leiden, ‘Stigmatiserende en negatieve artikelen’, *Leidsch Dagblad* 29 december (1993).

Illustratie 2 Een jaar Eurodusnie, 1998. In 1997 werd in Leiden het anarchistisch collectief Eurodusnie gevormd, dat tot begin jaren 2000 actief bleef. Volgens een oud-redacteur van het lokale actieblad De Peuraar voerden groepen als Eurodusnie een duidelijke mediapolitiek, terwijl Britse krakers 'minder gestructureerd' te werk gingen (bron: E. Duivenvoorden, Met emmer en kwast. Veertig jaar Nederlandse actieaffiches 1965-2005 (Amsterdam 2005)).

mediapolitiek bemoeilijkte. Volgens de Leidse activist en redacteur van *De Peuraar* Piet verschilden de krakers aan de Morsweg en in de PTT-centrale van andere Leidse kraak- en actiegroepen zoals Eurodusnie, die een duidelijke mediapolitiek voerden en daarbij gebruik maakten van woordvoerders en persberichten. Britse krakers gingen volgens Piet vaak 'minder gestructureerd te werk': 'Bij de Morsweg [waar veel Britse krakers woonden] had je bijvoorbeeld wel iemand die praktische zaken regelde, zoals water en dergelijke, maar ik geloof niet dat ze daar iemand hadden die de pers te woord stond.'⁵² Taalbeheersing speelde ook dikwijls een rol. Volgens Leidse kraakster Margit schoven Britten regelmatig Nederlanders naar voren om met pers te spreken.⁵³ De verbinding van de krakers met de buurt en hun inzet voor alternatieve stadsvernieuwing kan ook een rol gespeeld hebben. Wanneer beide sterk waren, reageerden de autoriteiten feller, ook in de media. Dat bleek in het geval van de Parmentierpanden.

⁵² Interview met Piet, oud-redacteur van *De Peuraar*, 2 juli 2018.

⁵³ Interview met Margit, ex-kraakster uit Leiden, 9 mei 2018.

Het Parmentiercomplex was een fabriekspand dat in 1893 gebouwd was als stoomspinnerij en tussen 1941 en 1989 dienstdeed als groothandel in sanitair en loodgietersartikelen. Toen krakers in februari 1991 het Parmentiercomplex bezetten, kregen zij steun van omwonenden die met hen protesteerden tegen plannen om het monumentale pand te slopen en in de plaats ervan een discotheek te bouwen. In een interview met het *Leidsch Dagblad* vertelden de krakers dat zij het pand wilden omvormen tot woningen met daarnaast een buurthuis, een bar en een skateboardbaan. Zij stelden: 'Wij wijken niet voor een disco als we geen dak boven ons hoofd hebben.'⁵⁴ Protesterende buurtbewoners, die een actiecomité hadden opgericht, voegden zich bij de krakers. De voorzitter van het comité, SP'er Daan Sloos vertelde een journalist: 'Ik ben dolblij dat het Parmentiercomplex nu weer gekraakt is. Lieve kinderen, dat zijn het, die krakers. En ze beschermen het pand tegen vandalen en dieven, die er al van alles uitgehaald hebben.'⁵⁵

Daarop besloot wethouder Van Rij (ruimtelijke ordening, PvdA) de aanval in te zetten om de krakers zo snel mogelijk uit het pand te krijgen. Van Rij beschreef de krakers als asociale en onhygiënische jongeren, en wees erop dat het pand geen stromend water had. Tegen het *Leidsch Dagblad* stelde hij: 'Krakers staan in hun blote kont op het plein te poepen.'⁵⁶ Van Rij gaf de GGD opdracht om onderzoek te doen en vertelde de gemeenteraad dat de situatie aanleiding gaf om het pand te ontruimen. *De Peueraar* was woedend en sprak van 'een niet bestaand probleem' dat door de wethouder werd opgevoerd als 'reden om de boel te ontruimen.'⁵⁷ Bij navraag door het *Leidsch Dagblad* reageerde ook een medewerker van de GGD geprikkeld over de rol die zijn rapport zou spelen in de discussie over de toekomst van het pand. Zijn uiteindelijke rapport besloeg welgeteld één vel, waarin hij concludeerde dat de krakers volgens hem 'volstrekt ongevaarlijk' waren.⁵⁸ Van Rij wees vervolgens op brandgevaar in een tweede poging om het pand te ontruimen. De gemeente stelde de eigenaar voor de keuze: deze moest het pand ontruimen of brandveilig maken. Dit terwijl de eigenaar via een kort geding al probeerde om de krakers uit het pand te krijgen.⁵⁹ In een column beschreef *Leidsch Dagblad*-journalist Wim Koevoet Van Rij als een be-

54 R. Klopper, 'Krakers willen niet wijken voor discotheek', *Leidsch Dagblad* 18 februari (1991).

55 J. Rijdsdam, 'Steeds', *Leidsch Dagblad* 20 februari (1991).

56 W. Koevoet, "Krakers staan in hun blote kont op het plein", *Leidsch Dagblad* 13 mei (1992).

57 G. de Wit, 'Kruistocht tegen krakers', *De Peueraar* nr. 26 (oktober 1992).

58 W. Koevoet, "Een arts geeft geen sloopvergunningen", *Leidsch Dagblad* 15 mei (1993).

59 L. Leefmans, "Krakers zitten niemand in de weg", *Leidsch Dagblad* 7 december (1992).

tonjunk, die 'listige plannetjes' gebruikte om het Parmentiercomplex te ontruimen.⁶⁰ Terwijl wethouder Van Rij probeerde de krant in te zetten om de krakers zwart te maken, nam het *Leidsch Dagblad* zijn uitspraken niet zonder meer voor waar aan.

Toch lukte het de krakers niet om hun protest vol te houden. In mei 1992, meer dan een jaar nadat het Parmentiercomplex gekraakt was, stelde een buurtbewoner dat zij wel degelijk bang was voor geluidsoverlast en brandgevaar.⁶¹ In dezelfde periode veranderde de samenstelling van de kraakgroep. In een interview in december 1992 vertelden zij het *Leidsch Dagblad*: 'Wij zijn geen ideologische of anarchistische krakers. Kom, daar zijn we te oud voor. We willen alleen een dak boven ons hoofd.'⁶² *De Peueraar* deed melding van conflicten tussen de krakers, de kraakkroeg was inmiddels verhuisd naar een ander adres.⁶³ Het complex kwam bekend te staan als een locatie voor housefeesten, dat weinig binding had met de buurt. Uiteindelijk spande de wethouder een rechtszaak aan tegen de krakers, waarna de rechter besloot dat de krakers tot april 1993 mochten blijven, om zo de winter door te komen. De politie ontruimde het pand op 1 april, waarna op 4 april een deel van het pand afbrandde. In het geval van het Parmentiercomplex lukte het krakers en buurtbewoners enige tijd om negatieve nieuwsframing door de wethouder effectief tegen te werken. Het lot van het pand werd uiteindelijk niet beslist in de media, maar in de rechtbank. Op dat moment was de kraakgroep echter zodanig veranderd dat zij niet meer onderdeel uitmaakte van het protest van de buurt tegen nieuwbouw. In alle drie de gevallen vestigden de Britse krakers zich in de meest vervallen panden, die vaak zelfs door Leidse krakers als onbewoonbaar waren afgedaan. Dit maakte het moeilijk om buitenstaanders te overtuigen van hun renovatie- en vernieuwingsplannen. Als seizoenarbeiders hadden de Britten vaak ook een ander, praktischer, doel dan lokale krakers, namelijk huisvesting zolang ze in Nederland waren. Inzet voor langdurig behoud en legalisering van panden vereiste een langetermijnvisie die veel Britse jongeren niet hadden. In die context is het ironisch dat praktische leefbaarheidsmaatregelen zoals het kopen van afvalcontainers door buurtbewoners juist werden gezien als tekens van verloederings van de buurt.

60 G. Visser en W. Koevoet, 'De stemming', *Leidsch Dagblad* 23 januari (1993).

61 W. Koevoet, "Kraakpand van binnen slopen", *Leidsch Dagblad* 15 mei (1992).

62 L. Leefmans, 'Krakers Parmentier-complex zitten klem tussen brandgevaar en kou', *Leidsch Dagblad* 18 december (1992).

63 E. de Waard, 'Kraakkroeg De Angel voorlopig gesloten', *De Peueraar* nr. 21 (mei 1992).

Het lukte Britse krakers die zich opwierpen als buurtverbeters zelden om hun visie op stedelijke problematiek algemeen ingang te doen vinden. In het belangrijkste lokale medium, het *Leidsch Dagblad*, kregen zij weliswaar ruimte om hun verhaal te doen, maar werden zij dikwijls overstemd door buurtbewoners, eigenaren en lokale autoriteiten. De gemeente probeerde soms te bemiddelen tussen krakers en buurtbewoners, probeerde de krakers soms zwart te maken of negeerde hen volkomen. Op de eisen van de krakers werd in geen enkel geval ingegaan. De beeldvorming over de Britse krakers was overwegend negatief en alle panden die Britten in de jaren negentig bezetten werden uiteindelijk ontruimd en gesloopt. Geen van hun pogingen om middels kraakacties en positieve media-aandacht panden te behouden bleek succesvol. Negatieve beeldvorming was echter niet alleen een gevolg van uitingen van tegenstanders van de Britse krakers. De bronnen tonen dat krakers en hun ondersteuners probeerden de beeldvorming te beïnvloeden door interviews af te geven, brieven te schrijven, actie te voeren en samen te werken met buurtbewoners. Maar deze interventies hadden een te ongeorganiseerd karakter om effectief te zijn. Dit was weer een gevolg van het feit dat de krakers geen stabiele groep vormden en behoorlijk geïsoleerd waren van de Leidse krakers en de stad in het algemeen.

Een onzichtbaar netwerk

De kraakprojecten in de Morsstraat, de PTT-centrale en het Parmentiercomplex kunnen gezien worden als pogingen om zowel alternatieve huisvesting te verwerven, als op te komen voor de belangen van de buurt. In de meeste gevallen, echter, gingen alternatieve vormen van leven de boventoon voeren. Naast de groep van politiek actieve krakers bestond een grote groep alternatievelingen, die een levendige house-scene vormden in de sleutelstad. Deze groep had weinig interesse in de media, maar dat betekende niet dat er niet *over* hen geschreven werd. *Raves* en housefeesten riepen bij autoriteiten en buurtbewoners zorgen op over geluidsoverlast en controleverlies. In Groot-Brittannië vormde een *rave*-festival in mei 1992 in Castlemorton een omslagpunt in de beeldvorming. 'Vanuit het niets' kwamen daar 40.000 *ravers* met busjes en campers samen om een week lang te feesten. Volgens filmmaker Brian Welsh bracht het een schok teweeg: 'Dat tienduizenden jonge mensen elkaar vonden zonder dat de politie enig onraad rook. En dat vóór

internet, vóór mobiele telefoons. Het voelde als enorm controleverlies.⁶⁴ Conservatieve Britse media reageerden met spectaculaire verhalen, terwijl de overheid een reeks maatregelen nam om de bewegingsvrijheid van de scene in te perken.

Jake Smith gebruikte in een onderzoek naar West-Duitse krakers de term 'Network Sublime' voor het beeld van 'awe-inspiring social networks running beneath the surface of everyday life'. De term verwijst bovenal naar de fascinatie en angst die bij buitenstaanders ontstaat wanneer groepen zogenaamd 'uit het niets' samenkomen, normen en regels overtreden en autoriteiten uitdagen.⁶⁵ Diezelfde angst werd begin jaren negentig opgeroepen door Britse *ravers*; in eerste instantie in Groot-Brittannië, maar later op een kleinere schaal ook in Leiden. Zorgen werden nog verder aangewakkerd doordat radicale denkers zoals Hakim Bey de nieuwe manier van organiseren omarmden als een manier om de kapitalistische orde te ondermijnen. In zijn pamflet *Temporary Autonomous Zone* stelde Bey voor: 'Let us study invisibility, webworking, psychic nomadism – and who knows what we might attain?'⁶⁶ In de Leidse berichtgeving staat doorgaans de ongrijpbaarheid en oncontroleerbaarheid van de *ravers* centraal. Nu was er inderdaad een aantal plaatsen waar spontaan grote housefeesten werden georganiseerd. Volgens Margit, een Leidse kraakster, ging het om grote feesten die werden gekenmerkt door een uitgelaten sfeer: 'Het was fantastisch. Overlast was er ook weleens hoor. Zo kwam Spiral Tribe, een Brits sound-system, eens spontaan langs om een technofeest te geven in het PTT-complex waar niet alle bewoners van het pand blij mee waren.'⁶⁷ Een feest in het kraakpand aan de Pieterskerk-Choorsteeg duurde volgens Margit 48 uur lang. Op zondagmorgen kwam de politie langs de deur met het verzoek om het geluid te dempen, om zo de naburige kerkdienst niet te storen.

Op de feesten kwamen soms honderden mensen af.⁶⁸ Nadat Britse jongeren in juni 1996 de NEM-loods in Leiden hadden gekraakt, kwa-

64 C. van Zwol, '“Raves waren een vrijplaats die zich aan alle controle onttrok”, *NRC Handelsblad* 5 november (2019). Zie ook: G. McKay (red.), *DIY culture. Party & protest in nineties Britain* (Londen 1998).

65 J.P. Smith, 'Apathy, subversion, and the Network Sublime. Envisioning youth unrest in West Germany, 1980-87' in: K. Andresen en B. van der Steen (red.), *A European youth revolt. European perspectives on youth protest and social movements in the 1980s* (Londen 2016) 231-242.

66 H. Bey, *T.A.Z.: The Temporary Autonomous Zone. Ontological anarchy, poetic terrorism* (z.p. 1985). Online te vinden op: <https://theanarchistlibrary.org/library/hakim-bey-t-a-z-the-temporary-autonomous-zone-ontological-anarchy-poetic-terrorism>.

67 Interview met Margit, ex-kraakster uit Leiden, 9 mei 2018.

68 W. Wegman, 'Luidruchtig afscheidsfeest van krakers', *Leidsch Dagblad* 28 september (1992); H. Koenekoop, 'Politie kan houseparty niet de baas', *Leidsch Dagblad* 8 juli (1996).

men al snel klachten binnen over geluidsoverlast. Een politiewoordvoerder vertelde het *Leidsch Dagblad*: ‘We schrokken ons rot van die houseparty, er liepen wel zeshonderd mensen rond.’⁶⁹ Daar kwam nog eens bij dat grote housefeesten in uitgewoone panden konden leiden tot brandgevaarlijke situaties. In het geval van het Groencomplex aan de Pieterskerk-Choorsteeg, dat in januari 1992 gekraakt was, uitten zowel buurtbewoners als gemeenteraadsleden en de brandweer zorgen over de veiligheid van de bezoekers van zulke feesten.⁷⁰ Het gevoel van controleverlies werd nog verder vergroot omdat de politie niet kon ingrijpen. In het geval van het Groencomplex hadden de krakers huisrecht, dat niet geschonden kon worden: ‘Het gaat om een privéfeestje,’ vertelde een politiewoordvoerder aan het *Leidsch Dagblad*, ‘wie kan dat tegenhouden.’⁷¹ In een ander geval was direct ingrijpen domweg niet mogelijk, zoals bij een housefeest in de hierboven aangehaalde NEM-loods: ‘Er waren erg veel bezoekers. We waren bang dat het uit de hand zou lopen als we de installatie in beslag zouden nemen.’ In overleg met de organisatoren mocht het feest worden voortgezet, maar moest het geluid wel gedempt worden.⁷² De politie uitte in de krant meermaals haar zorgen over een ‘geheim netwerk’ dat feesten organiseerde waar zij geen grip op konden krijgen: ‘De organisatie is heel professioneel. Deze lui doen het volgens mij elke week, maar telkens op een andere plaats. En zo geruisloos dat niemand er iets van afweet. Maar binnen krakerskringen is het blijkbaar wel goed doorverteld.’⁷³ Het beeld van een geheim netwerk werd verder versterkt door het feit dat Britten weinig contact hadden met de pers. Angst en overlast leidden ertoe dat politie, buurtbewoners en de brandweer een negatief beeld schetsten van het ‘network sublime’. Mogelijk positieve aspecten van het netwerk, of van de acties van deze krakers, zijn niet te vinden in het *Leidsch Dagblad*. Opvallend is dat krakers deze kritiek zelden weerspraken of ruimte kregen om de beschuldigingen te weerleggen.

69 H. Koenekoop, ‘Krakers uit NEM-loods na illegale houseparty’, *Leidsch Dagblad* 10 juli (1996).

70 E. Straatsma, ‘“Krakers Groen verpauperen wijk”’, *Leidsch Dagblad* 7 april (1992); G. Visser, ‘Twijfels over veiligheid kraakpanden’, *Leidsch Dagblad* 22 juli (1992); G. Visser, ‘“Ontruim Groencomplex”’, *Leidsch Dagblad* 22 juli (1992). In een enkel geval kwam het daadwerkelijk tot brand, zoals bij een gekraakt fabriekspand in Leiderdorp waar regelmatig feesten werden georganiseerd. In juni 1998 brandde het kraakpand tot de grond toe af. ‘Dit had al veel eerder moeten gebeuren,’ was de reactie van een van de buurtbewoners, die zich meermaals over de geluidsoverlast had beklagd. A. van der Toolen, ‘Buurt heeft geen medelijden met krakers’, *Leidsch Dagblad* 4 juni (1998).

71 G. Visser, ‘“Ontruim Groencomplex”’, *Leidsch Dagblad* 22 juli (1992).

72 H. Koenekoop, ‘Politie kan houseparty niet de baas’, *Leidsch Dagblad* 8 juli (1996).

73 Ibid.

Slechts in één geval kwam het tot een breed uitgemeten botsing tussen *ravende* krakers en eigenaren, wat opnieuw leidde tot conflicten over de beeldvorming. In het gekraakte Groencomplex hadden zich twee woongroepen gevormd, een met Nederlandse en een met Britse krakers. Nadat de eigenaar een sloopvergunning had gekregen, zeiden beide woongroepen toe dat zij het pand zouden verlaten, maar vroegen zij wel enige tijd om vervangende huisvesting te vinden.⁷⁴ Daarop bood de eigenaar de woongroepen elk 9.000 gulden aan in ruil voor een snelle ontruiming van het pand. Beide groepen gingen daar aanvankelijk mee akkoord.⁷⁵ Op de dag van de ontruiming eiste de Britse woongroep echter een hogere ontruimingsvergoeding, volgens de eigenaar ging het om 10.000 gulden per kraker. Aanvankelijk vertelde de eigenaar tegen de krant: ‘Op hun eis om geld kunnen we niet ingaan. Die Engelsen chanteren ons. Hun eisen zijn buiten proporties.’⁷⁶ Toch bleek de dag erna dat de eigenaar de Britse krakers nog 18.000 gulden bovenop de oorspronkelijke 9.000 gulden had gegeven.⁷⁷

De krakers lieten aan het *Leidsch Dagblad* weten geen commentaar te willen geven op het voorval. De eigenaar reageerde daarentegen wel, onder andere op kritiek van de politie en de plaatselijke politiek, en gaf aan dat hij zich ‘gemangeld’ voelde. ‘Opgelaten’ en ‘hoofdschuddend’ vertelde hij de krant: ‘Hiermee is een ernstig precedent geschapen. Kraken kan zo een zeer lucratieve zaak worden.’ Hij was van mening dat vooral de Britten zich ‘schandalig’ gedragen hadden.⁷⁸ Het *Leidsch Dagblad* publiceerde ruim tien artikelen over het conflict en gaf de nodige ruimte aan de eigenaar, buurtbewoners en autoriteiten die elk hun verantwoordiging over de gang van zaken uitten. Een woordvoerder van de politie reageerde ‘met verbijstering’ en stelde: ‘Het betalen van krakers kan nieuwe groepen aantrekken.’⁷⁹ De krakers mengden zich niet in het gesprek en lieten de verwijten onweersproken.

De Peueraar maakte, in tegenstelling tot het *Leidsch Dagblad*, geen onderscheid tussen Nederlandse en Britse krakers, maar sprak over de

74 L. Leefmans, ‘Overeenstemming met krakers Groen-complex’, *Leidsch Dagblad* 20 juni (1992); E. Straatsma, ‘Krakers eisen hoog bedrag’, *Leidsch Dagblad* 30 september (1992); G. de Wit, ‘Het Groen-complex en het geld’, *De Peueraar* nr. 27 (november 1992).

75 Ibid.

76 Straatsma, ‘Krakers eisen hoog bedrag’.

77 L. Leefmans en W. Wegman, ‘Krakers Groen krijgen 36 mille voor vertrek’, *Leidsch Dagblad* 1 oktober (1992).

78 L. Leefmans, ‘“Beloning lokt nieuwe krakers”’, *Leidsch Dagblad* 1 oktober (1992); Leefmans en Wegman, ‘Krakers Groen krijgen 36 mille voor vertrek’.

79 L. Leefmans, ‘“Beloning lokt nieuwe krakers”’, *Leidsch Dagblad* 1 oktober (1992).

Langebrug- en Pieterskerkchoorsteeg-krakers, naar de twee vleugels van het gebouw waarin de woongroepen verbleven. Toch wrong het ook bij de redactie van het maandblad dat de krakers het geld hadden aangenomen: 'De kraakredacteur verwerpt het aannemen van oprotpremies door krakers. [...] Met een smak geld in je zak heb je nog steeds geen dak boven je hoofd.' Over de Britse krakers meldde hij nog: '[H]e-laas, lang hebben ze niet van hun geld kunnen genieten, want een van hen is er met het meeste geld vandoor gegaan... Waarschijnlijk zit 'ie nu in Thailand.'⁸⁰ Maar *De Peueraar* had vooral kritiek op het *Leidsch Dagblad*: 'Nog afgezien van wat de kraakredacteur van zo'n afkooksom voor idealen vindt, is de hetze die het *Leidsch Dagblad* gevoerd heeft, ronduit belachelijk.'⁸¹ De schrijver stoorde zich eraan dat de Britse krakers zwart werden gemaakt.

De fascinatie voor het 'network sublime' leidde ertoe dat het *Leidsch Dagblad* relatief veel aandacht besteedde aan een groep krakers die zelf geen contact zocht met de media. Anders dan politieke krakers ontrokken zij zich aan het publieke debat en richtten zij zich op hun eigen subcultuur. De beeldvorming lieten zij over aan anderen, wat ertoe leidde dat zij doorgaans negatief werden afgeschilderd in de lokale pers. Het kwam regelmatig tot conflicten tussen de twee groepen krakers, maar er waren er ook veel krakers voor wie de grenzen tussen politiek en subcultuur vloeiend waren.

Conclusie

Aan het begin van de jaren negentig vormden Britse krakers een duidelijk zichtbare groep in Leiden. Door hun positie als (tijdelijke) arbeidsmigrant namen zij een aparte plaats in, die verder werd versterkt door hun alternatieve levenswijze. Hoewel zij legaal in Nederland verbleven, hadden zij weinig tot geen toegang tot de reguliere woningmarkt. Kraken was doorgaans een manier om tijdelijk onderdak te verwerven, zo-

80 G. de Wit, 'Het Groencomplex en het geld', *De Peueraar* nr. 27 (november 1992). Overigens kwam het na de ontruiming niet tot verbouwwerkzaamheden. Na enige tijd verkocht de eigenaar het pand verder, waarna het leeg bleef staan en in januari 1993 opnieuw gekraakt werd. Eind februari richtten de krakers barricaden op, om zo een ontruiming uit te lokken, nadat de nieuwe eigenaar toestemming had gekregen om het pand te ontruimen. Uiteindelijk werd het pand in maart opnieuw, definitief ontruimd. Zie: "Groen" opnieuw gekraakt', *Leidsch Dagblad* 4 januari (1993); 'Krakers zetten Langebrug op stellen', *Leidsch Dagblad* 24 februari (1993); L. Leefmans en R. Klopper, 'Ontruiming Groen vrij rustig verlopen', *Leidsch Dagblad* 10 maart (1993).

81 De Wit, 'Het Groencomplex en het geld'.

lang men in Nederland verbleef. Tegelijkertijd mengden de Britse krakers zich ook in discussies over stedelijke ontwikkeling. Ze keerden zich tegen negatieve beeldvorming en gebruikten de pers om hun eigen betoog daartegenover te plaatsen. Daarin waren ze echter lang niet altijd succesvol.

In onderzoek naar migratie, beeldvorming en kraken nemen Britse krakers een eigen positie in. Ze verrichten weliswaar net als veel andere migranten tijdelijk en ongeschoold werk, hadden een laag inkomen en waren op zichzelf aangewezen bij het zoeken naar woonruimte, maar verbleven tegelijkertijd legaal in Nederland en hadden een West-Europese achtergrond. Daarmee verschilde hun positie fundamenteel met die van krakende *sans papiers* in het huidige Amsterdam, Calais of Parijs. Britten werden apart benoemd in lokale media en met enige argwaan beschreven, maar xenofobie speelde slechts een kleine rol in de berichtgeving en discussie. De casus van de Britse krakers in Leiden belicht daardoor niet alleen de diversiteit van de Leidse krakerspopulatie in de jaren negentig, maar ook de verschillende omgang met migrantengroepen.

Nieuwsmedia vormen sinds lange tijd een belangrijke bron voor onderzoek naar krakers en sociale bewegingen in het algemeen. Aanvankelijk werden krantenberichten gebruikt als bron van objectieve informatie, die gebruikt kon worden voor kwantitatieve analyses. Onderzoekers van Tilly tot Tarrow en Kriesi wisten op die manier protestgolven in kaart te brengen.⁸² De objectiviteit van krantenberichten was altijd al omstreden, maar sinds enige tijd is er ook meer discussie of kranten wel gebruikt kunnen worden voor kwantitatief onderzoek. Naarmate de interesse voor protestacties afneemt, worden ze ook minder vermeld in kranten, wat een grote invloed kan hebben op de betrouwbaarheid van grote datasets.⁸³ De protestgolven die onderzoekers hebben waargenomen, weerspiegelen soms eerder de aandacht van de media dan de inzet van demonstranten. Sinds de jaren tachtig zijn krantenberichten vooral gebruikt als middel om beeldvorming in de media te onderzoeken, vooral aan de hand van framing-analyses. Bij Britse krakers stuit deze aanpak echter eveneens op grenzen.

82 S. Tarrow, *Democracy and disorder. Protest and politics in Italy, 1965-1975* (Oxford 1989); C. Tilly, *Popular contention in Great Britain, 1758-1834* (Cambridge MA 1995); H. Kriesi et al., *New social movements in Western Europe. A Comparative Analysis* (Minneapolis 1995).

83 C. Eilders, 'Die Darstellung von Protesten in ausgewählten deutschen Tageszeitungen', in: D. Rucht (red.) *Protest in der Bundesrepublik. Strukturen und Entwicklungen* (Frankfurt am Main 2001) 275-311.

De veelzijdigheid van de Britse krakers maakt het namelijk moeilijk om kraakacties zonder meer te duiden als politieke acties, en te analyseren met het begrippenkader van sociale bewegingsstudies. Doorgaans vormen lokale kraakbewegingen scènes, waarin radicale politiek en underground subcultuur door elkaar heen lopen. Dat gold zeker ook voor de Britse krakers. Maar terwijl activisten actief contact met de media opzoeken, hebben subculturele actoren eerder de neiging om zich aan het oog van de media te onttrekken. En terwijl activisten via de media met autoriteiten en omwonenden in gesprek gaan, vormen subculturen juist het onderwerp van gesprek. In het geval van de Britse krakers brengt een framing-analyse niet de werkelijke ervaringen van Britse krakers in kaart, en ook niet zozeer de strijd om hun beeldvorming, maar eerder de inzet van een deel van de Britse krakers om deze beeldvorming te beïnvloeden. Deze vaststelling slaat niet alleen op de zeggingskracht van het hier gebruikte bronnenmateriaal, maar nodigt ook uit tot een meer algemene reflectie op het gebruik van krantenberichten bij onderzoek naar sociale bewegingen in het algemeen en krakers in het bijzonder.

Dit onderzoek laat evenwel zien dat er dikwijls *over* de Britse krakers werd geschreven, en dat de Britse krakers zich regelmatig bemoeiden met de manier waarop zij beschreven en gezien werden. Het toont verder dat zij niet altijd de intentie hadden of in staat waren om een effectieve mediastrategie te ontwikkelen. Dit had een directe invloed op hun onderhandelingspositie als krakers. Vanzelfsprekend zijn berichtgeving, beeld- en besluitvorming niet hetzelfde, maar ze zijn wel nauw met elkaar verbonden. Wanneer activisten besluitvorming willen beïnvloeden, doen zij dat doorgaans door autoriteiten direct aan te spreken middels mediagenieke acties. Als zij daardoor brede steun lijken te verwerven, leidt dat tot druk op de autoriteiten. Kraakactivisten zijn zich hier doorgaans van bewust en hebben sinds de jaren zestig een uitgebreid repertoire ontwikkeld van media-interventies. Terwijl geen van de Britse kraakpanden is gelegaliseerd, lukte het de groep Leidse kunstenaars die Haagweg 4 kraakten wel om het pleit in hun voordeel te slechten. Naast andere oorzaken, speelde ook het positieve mediabeeld dat de kunstenaars wisten te creëren daarbij een rol.

Over de auteurs

Elisa Hendriks (1995) is Research Master student Politics, Culture and National Identities in aan de Universiteit Leiden. Zij was eerder research trainee bij het project 'Kraken in Leiden, 1970-2010' en is nu coördinator van Open Joodse Huizen-Huizen van Verzet in Leiden. Zij publiceerde onlangs met Joris Oudens 'Bataafse vrouwen, politieke rechten en het digitaliseringsproject Revolutionaire Petities' in *Tijdschrift Holland*.

E-mail: elisahendriks@xs4all.nl

Blerina Nimanaj (1996) is student van de onderzoeksmaster Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. In 2018 was zij als research trainee betrokken bij het project 'Kraken in Leiden, 1970-2010'.

E-mail: b.j.nimanaj@gmail.com.

Bart van der Steen (1983) is Universitair Docent Algemene Geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Zijn onderzoek richt zich op sociale bewegingen, jongerenculturen en de sociale geschiedenis van Leiden. Hij publiceerde onlangs *In Leiden moet het anders. Geschiedenis van een SP-afdeling, 1970-1982* (Hilversum: Verloren, 2019) en, samen met T.P.F. Verburgh (red.), *Researching Subcultures, Myth and Memory* (Palgrave: New York, 2020).

E-mail: b.s.van.der.steen@hum.leidenuniv.nl.

